

همایش علمی-پژوهشی مطالعات علمی علوم انسانی در جهان اسلام

نهاد برگزار کننده همایش: موسسه قانون یار

((با همکاری و حمایت معنوی دانشگاه فرهنگیان، آموزش و پرورش، بنیاد شهید و امور ایثارگران، سازمان ارشاد اسلامی، سازمان شهرداری (استان کرمانشاه) مرکز اطلاعات علمی جهاد دانشگاهی (استان تهران) و ...))

سر دبیر علمی و مسئول برگزاری همایش: دکتر بهنام اسدی (نماینده مقالات در ۸ پایگاه ملی و بین المللی)
تاریخ برگزاری همایش: ۱۱ اسفند ۱۴۰۱ شماره مقاله: ۲۸/۸۰۶۱ رده بندی کنگره: ب ۲۲/۷۱۰۳

مسئولیت ناشی از خسارات هسته‌ای

راضیه علیپور

کارشناسی ارشد حقوق خصوصی دانشگاه آزاد واحد تهران جنوب

چکیده:

استفاده از ظرفیت انرژی هسته‌ای به صورت روزافزونی افزایش می‌یابد و در عین حال هم وقوع حوادث هسته‌ای و خسارات ناشی از آن امری غیرقابل اجتناب است که این موضوع کشورها را در مسیر تدوین و وضع قواعد و مقررات خاصی قرار داده است. نتیجه این امر شکل‌گیری قوانین خاص مسئولیت مدنی و تدوین کنوانسیون‌های بین‌المللی مسئولیت هسته‌ای می‌باشد. از جمله مقررات بین‌المللی حاکم بر خسارات هسته‌ای، کنوانسیون مسئولیت مدنی در قبال خسارات هسته‌ای است که سازوکار و همچنین فرایند مشخص و چارچوبی را درباره مسئولیت مدنی و جبران خسارت در خصوص حوادث هسته‌ای تدوین و وضع نموده است. کشور ایران نیز به تبع حضور در جرگه کشورهای که از ظرفیت انرژی هسته‌ای بهره می‌برند باید یک چارچوب مدونی در قبال خسارات احتمالی ناشی از حوادث هسته‌ای داشته باشد، در این مورد باید گفت از سویی به دلیل فقدان مقررات تخصصی در صورت حوادث احتمالی باید به مقررات عام مسئولیت مدنی و قواعد فقهی اتلاف و تسبیب رجوع کرد حال اینکه الحاق ایران به کنوانسیون بین‌المللی مسئولیت مدنی در قبال حوادث هسته‌ای می‌تواند در این زمینه راهگشا باشد و نظم و سیاقی را برای مسئولیت، جبران خسارت، افراد یا سازمان‌های مسئول، نحوه جبران خسارت و موارد نظیر آن برقرار نماید. در این پژوهش که به روش توصیفی و تحلیلی تنظیم شده است قصد داریم تا پس از شناخت و معرفت لازم نسبت به مفاهیم تخصصی، مسئولیت مدنی و شیوه‌های جبران خسارت احتمالی ناشی از حوادث هسته‌ای در حقوق ایران را با کنوانسیون بین‌المللی مسئولیت مدنی در قبال حوادث هسته‌ای تطبیق داده و مزایا و معایب الحاق ایران به این کنوانسیون را مورد مذاقه قرار دهیم. نهایتاً باید گفت الحاق ایران به این کنوانسیون می‌تواند مزایایی داشته باشد که از جمله آنها رفع مشکل فقدان مقررات تخصصی در خصوص حوادث هسته‌ای در حقوق داخلی است.

واژگان کلیدی: کنوانسیون بین‌المللی مسئولیت مدنی در قبال حوادث هسته‌ای، مسئولیت مدنی، حوادث هسته‌ای، انرژی هسته‌ای، خسارت، الحاق ایران.

بخش اول: سیر تاریخی شکل‌گیری کنوانسیون بین‌المللی مسئولیت مدنی در قبال حوادث هسته‌ای

ماهیت خاص فعالیت‌های صلح آمیز هسته‌ای، دولت‌ها را بر آن داشت که در راستای جبران زیان‌های حاصل از این قسم فعالیت‌ها، به تدوین قوانین خاصی در سطح ملی و بین‌المللی مبادرت ورزند. نخستین قانون ملی در خصوص جبران خسارت هسته‌ای، در سال ۱۹۵۷ در ایالات متحده آمریکا تحت عنوان قانون «پرایس اندرسون» به تصویب رسید.

قانون مذکور با معرفی قواعدی نظیر: ۱. محدودیت میزان مسئولیت بهره‌بردار تاسیسات اتمی، ۲. اجباری نمودن بیمه مسئولیت وی و الزام دولت به تدرک زیان‌های هسته‌ای در صورت عدم کفایت پوشش بیمه، نه تنها مبنای وضع قوانین اتمی سایر کشورها واقع شد، بلکه تدوین کنندگان کنوانسیون‌های بین‌المللی مسئولیت هسته‌ای نیز در تدوین قوانین خاص مسئولیت مدنی اتمی به آن نظر داشتند.^۱

پس از تصویب قانون فوق و قوانین مشابه در سایر کشورها، زمینه جهت تدوین کنوانسیون‌های بین‌المللی به منظور ارائه نظام خاص مسئولیت مدنی اتمی فراهم گردید. لذا در سال ۱۹۶۰ نخستین کنوانسیون بین‌المللی در زمینه جبران خسارت هسته‌ای توسط سازمان همکاری اقتصادی اروپا^۲ که اکنون به سازمان همکاری اقتصادی و توسعه تبدیل شده است، تدوین و تصویب گردید.

همچنین کنوانسیون پاریس راجع به مسئولیت شخص ثالث در زمینه انرژی اتمی در واقع یک کنوانسیون بین‌المللی در سطح منطقه‌ای است. زیرا از یک سو توسط کشورهای اروپای غربی منعقد شده و از سوی دیگر صرفاً نسبت به کشورهای عضو سازمان همکاری اقتصادی و توسعه قابل اعمال است.^۳

کنوانسیون مذکور در سال ۱۹۶۳ به وسیله کنوانسیون تکمیلی بروکسل تکمیل گردید و هر دو کنوانسیون در سال‌های ۱۹۶۴، ۱۹۸۲ و ۲۰۰۳ مورد اصلاح واقع شدند.^۴

^۱. Gehring, Thomas, Liability for Transboundary Environmental Damage Towards a General Liability Regime, European Journal of International, No ۴, p ۱۰۰.

^۲. OEEC.

^۳. Schwartz, Julia, International Nuclear Third Party Liability Law, The Response to Chernobyl, Journal of International Nuclear Law in the post – Chernobyl Period, ۲۰۰۶, No ۱, P ۴۲.

^۴. Stoiber, Carlton, Handbook on Nuclear Law, First Edition, Vienna: International Atomic Energy Agency, ۲۰۰۳, p ۱۰۸.

به موازات اقداماتی که در سطح منطقه‌ای جهت شکل‌گیری نظام خاص مسئولیت هسته‌ای، صورت گرفت، در سال ۱۹۶۳ کشورهای عضو آژانس بین‌المللی انرژی اتمی از آمریکای مرکزی، آمریکای جنوبی، آفریقا، آسیا و اروپای شرقی به تدوین کنوانسیون وین در مورد مسئولیت مدنی برای خسارت اتمی مبادرت ورزیدند.^۱ کنوانسیون مذکور واجد همان اصول اساس مندرج در کنوانسیون پاریس می‌باشد که عبارتند از اصل مسئولیت محض و اصل مداخله دولت. به رغم تشابه مقررات دو کنوانسیون، تفاوت‌هایی نیز وجود دارد، از جمله تفاوت در خصوص میزان مسئولیت تحمیل شده به بهره‌بردار تأسیسات اتمی، سطح تضمین مالی مورد نیاز، تعهدات دولت در صورت عدم کفایت پوشش بیمه و انواع خساراتی که غرامت به آنها تعلق می‌گیرد. نکته‌ای دیگر در خصوص تفاوت قلمرو جغرافیایی است که منجر به شکل‌گیری شکاف و جدایی میان کنوانسیون پاریس و کنوانسیون وین گردید تا اینکه در سال ۱۹۸۸ به نتیجه تلاش‌های مشترک آژانس بین‌المللی انرژی اتمی و آژانس انرژی اتمی اروپا، پروتکل مشترک مربوط به اعمال کنوانسیون وین و کنوانسیون پاریس به عنوان پل ارتباطی کنوانسیون‌های مزبور و در راستای توسعه قلمرو جغرافیایی آنها، تصویب و در سال ۱۹۹۲ لازم الاجرا شد.^۲ تهیه‌کنندگان این کنوانسیون به این امر علاقه داشتند که حمایت کافی از مردم در مقابل خسارت‌های احتمالی به عمل آورند. همچنین قصد داشتند که منافع مردم از رشد صنایع هسته‌ای را تضمین نمایند، به نحوی که این امر از عدم مسئولیت به مخاطره نیافتد. هدف این کنوانسیون این است که به نفع کشورهای عضو عمل نماید، در نتیجه کاربرد آنها مشروط به محدوده سرزمینی خاصی است.

البته باید گفت که کنوانسیون وین به طور مشخص محدوده سرزمینی خود را تعریف نکرده است و نظریه عمومی این است که این کنوانسیون نیز همانند کنوانسیون پاریس، خسارت‌های واقع شده در قلمرو کشورهای عضو را تحت پوشش قرار می‌دهد.^۳

از کنوانسیون وین به عنوان فصل جدیدی در حقوق مسئولیت هسته‌ای یاد می‌شود. زیرا این کنوانسیون، اساس نظام مسئولیت هسته‌ای جهان را که می‌تواند حامیان بسیاری در هر دو کشور واجد و فاقد

^۱. محقق منتظری، لیلا، مسئولیت مدنی خسارات ناشی از حوادث هسته‌ای در معاهدات بین‌المللی و مقررات داخلی دولت‌ها، ماهنامه دادرسی، سال هشتم، شماره ۴۶، ۱۳۸۳، ص ۲۷.

^۲. یزدانیا، علیرضا و حبیبیان، هدیه، مسئول جبران خسارت ناشی از حوادث هسته‌ای در کنوانسیون بین‌المللی و حقوق ایران، نشریه مطالعات حقوقی، شماره دوم، ۱۳۹۳، ص ۱۶۱.

^۳. محقق منتظری، لیلا، مسئولیت مدنی خسارت‌های ناشی از حوادث هسته‌ای در معاهدات بین‌المللی و مقررات داخلی دولت‌ها، ماهنامه دادرسی، شماره ۴۶، ۱۳۸۳، ص ۲۷.

تاسیسات هسته‌ای داشته باشد، فراهم می‌نماید. ضمن اینکه تدوین‌کنندگان کنوانسیون جبران تکمیلی با الزام دولت‌های عضو به ایجاد صندوق بین‌المللی جبران خسارت اتمی در صورت عدم کفایت پوشش بیمه و نیز ضرورت اعلام فوری حادثه اتمی از ناحیه دولت محل حادثه به سایر کشورهای عضو، کنوانسیون مذکور را از سایر کنوانسیون‌ها متمایز می‌سازند.^۱

بند اول: حوادث احتمالی ناشی از بهره‌برداری از انرژی هسته‌ای:

بعد از کاهش سریع ذخایر سوخت فسیلی زغال سنگ، نفت، گاز و افزایش قیمت آنها، تعداد زیادی رآکتورهای اتمی برای تولید انرژی نیروگاه‌های الکتریسیته در جهان ساخته شدند. علاوه بر مفید واقع شدن این انرژی اما با ازدیاد منابع تولید اشعه‌های یونیزان به اضافه نزولات جوی، رادیو اکتیو ناشی از آزمایش‌های سلاح‌های اتمی و خطر تماس انسان با آنها افزایش یافت و بر سلامتی مردم اثر گذاشت.

آلودگی هسته‌ای ممکن است ناشی از به‌کارگیری سلاح‌های اتمی، آزمایشات اتمی، عدم ایمنی رآکتورهای هسته‌ای، دفن فضولات و زباله‌های اتمی صنایع، و علاوه بر اینها پرتو ناشی از دستگاه‌هایی که در آزمایشگاه‌ها و یا رادیولوژی‌ها به کار می‌روند، باشد که در مجموع بر سلامت انسان، گیاهان و جانوران تأثیر می‌گذارند. یکی از راه‌های ورود مواد پرتوزا به محیط زیست و زنجیره مواد غذایی، انجام آزمایشات انفجار هسته‌ای چه در خشکی و چه در عمق دریاهاست. یک انفجار ناشی از آزمایش هسته‌ای، خطراتی برای مردم، کشاورزی، دام، سرزمین، فضا و امکانات انسانی دارد.

لذا استفاده صلح آمیز از انرژی اتمی در مواردی می‌تواند خطرناک باشد، اگر بخواهیم چند نمونه را به عنوان مثال ذکر کنیم باید بگوییم که از جمله این حوادث، حادثه جزیره «تری مایل» در آمریکا، «سلافلد» در انگلستان، و بالاخره رخداد «چرنوبیل»، هستند که نماد اثرات خطرناک نشت مواد رادیو اکتیو از رآکتورها هستند.

حادثه نیروگاه اتمی چرنوبیل که در ۲۶ آوریل ۱۹۸۶ در اتحاد شوروی سابق (اوکراین) رخ داد، عظیم‌ترین فاجعه ناخواسته‌ای است که به دست بشر اتفاق افتاده است. مواد ناشی از متلاشی شدن هسته اتم که ظرف مدت کوتاهی در بیوسفر رها شده به اندازه یک دهم کل مواد هسته‌ای بود که از همه بمب‌های هسته‌ای آزمایش شده از سال ۱۹۴۵ تا کنون در فضا رها شده است. این سانحه برای اولین بار ثابت کرد که اثرات یک سانحه اتمی در محدوده یک محل محصور نیست و به کشورهای همسایه نیز سرایت

^۱. Mcrea, Ben, The Convention Supplementary Compensation for Nuclear Damage: Catalyst for a Global Nuclear Liability Regime, Journal of Nuclear Law Bulletin, ۲۰۰۷, No ۷۹, P۲۷.

می‌کند و عواقبی جهانی خواهد داشت. هرچند ۷۲ ساعت بعد از این حادثه در ۲۸ آوریل ۱۹۸۶ نماینده شوروی، وقوع آن را به آژانس بین‌المللی انرژی اتمی اطلاع داد اما تخمین زدن کل اثرات حادثه بر مردم، اموال و محیط مشکل است. در پایان سال ۱۹۸۶، هیأت آژانس بین‌المللی اتمی با یک نشست تجدیدنظر بعد از حادثه موافقت کرد. دو ماه بعد اجلاس متخصصین حکومتی، جهت پیش‌نویس دو کنوانسیون بین‌المللی یعنی «کنوانسیون اطلاع فوری از یک حادثه اتمی» و «کنوانسیون کمک در مورد حادثه اتمی یا اضطراب رادیولوژیکی» تشکیل شد. در اجلاس تجدیدنظر بعد از حادثه (۲۵ تا ۲۹ اگوست ۱۹۸۶)، حدود ۶۰۰ متخصص از ۶۲ کشور و سازمان‌های بین‌المللی شرکت کرده بودند. نماینده شوروی در مورد حادثه چرنوبیل، توصیف راکتور، شرایط حادثه و اقدامات اتخاذی از سوی شوروی گزارش داد که طبق آن علت اولیه حادثه، تخلف از آموزش و قواعد عملی توسط پرسنل واحد بود. ولی شوروی عیوب طراحی و اداره راکتور را نپذیرفت. اثرات بین‌المللی حادثه موجب شد که سؤالاتی برای جامعه بین‌المللی در ارتباط با اطلاع رسانی، کمک و مسؤولیت مطرح شود. از جمله اینکه آیا حقوق بین‌الملل، کشورها را ملزم می‌کند به جلوگیری از انتشار مواد رادیو اکتیو، جبران خسارات ناشی از این انتشار و اطلاع دادن انتشار فرامرزی بالفعل یا بالقوه مواد رادیو اکتیو به کشورهای دیگر. متعاقب حادثه چرنوبیل، شوروی سابق، به جهت قصور در دادن اطلاع به موقع و کافی به کشورهای که احتمالاً از حادثه متأثر می‌شدند، مورد انتقاد قرار گرفت. یکی از نتایج حادثه چرنوبیل امضای یک کنوانسیون در مورد اطلاع فوری حوادث هسته‌ای به دیگر کشورها بود. این کنوانسیون به تفصیل معین می‌کند که کدام اطلاعات باید داده شود و کشورهای دیگر را نیز به پاسخ سریع به درخواست اطلاعات بیشتر، ملزم می‌کند. در زمان حادثه چرنوبیل هیچ محدودیت قانونی در خصوص استانداردهای بین‌المللی وجود نداشت و این یک خلاء مهم در مدیریت بین‌المللی جهت حفاظت از اشخاص در هر حادثه اتمی بود. مقررات کنوانسیون اطلاع فوری انعکاس حقوق بین‌الملل عرفی، از پیش تعیین شده است. اهمیت کنوانسیون در این است که اولین موافقت چند جانبه برای تهیه یک چهارچوب، جهت تهیه اطلاعات در موقعیت‌های اضطراری، الزامی است. حادثه چرنوبیل، انگیزه تازه‌ای برای گسترش بیشتر یک چهارچوب قانونی برای کمک در این نوع حوادث ایجاد می‌کند، در حدود پنج ماه یک سند چند جانبه جدید وضع گردید.

کنوانسیون کمک ۱۹۸۶، کمک فوری را در اتفاق هسته‌ای برای کاهش عواقب آن و حفاظت زندگی، مال و محیط زیست از اثرات انتشارات رادیو اکتیو مطالبه می‌کند. کنوانسیون بررسی می‌کند که آیا حادثه در محدودیت صلاحیت یا خاک کشور درخواست کننده کمک اتفاق افتاده یا خیر و جمع‌آوری کمک در ارتباط با درمان پزشکی، و جای دادن افراد بی‌مکان را توضیح می‌دهد. کشورهای درخواست کننده کمک، طبق این کنوانسیون ملزم به تعیین قلمرو و نوع کمک مورد نیاز، مکانی که باید کمک صورت

بگیرد، و دادن اطلاعات ضروری هستند. کشورهای طرف قرارداد نیز ملزم هستند که در حدود صلاحیت و توانایی‌شان، آژانس بین‌المللی انرژی اتمی را از متخصصین تجهیزات و موادی که می‌توانند در دسترس قرار دهند و شرایط خاص مالی که بر اساس آن می‌توانند کمک کنند آگاه نمایند.^۱ علاوه بر حادثه هسته‌ای چرنوبیل بخش دیگر خسارات هسته‌ای معطوف به دریاها است، همانطور که می‌دانیم از اول ژوئیه ۱۹۴۴ در دریاهای آزاد آزمایشات هسته‌ای آغاز شد. از جمله حوادث مهم که در این زمینه پیش آمده است، واقعه کشتی ماهیگیری ژاپنی بنام فوکوریامارو است. این کشتی به هنگام انجام آزمایش بمب هیدروژنی آمریکا در اول مارس ۱۹۵۴، در دویست و پنجاه کیلومتری منطقه ممنوعه انی و توک قرار داشت. با وجود این ۲۲ ملوان شدیداً بواسطه خاکسترهای رادیو اکتیو ناشی از انفجار بمب هیدروژن سوختند، دولت ژاپن در ژوئن ۱۹۵۴ از آمریکا مطالبه جبران خسارت نمود. در همان زمان اهالی جزایر مارشال از شورای قیمومت، منع بی قید و شرط آزمایش‌های اتمی را تقاضا کردند و هند و شوروی نیز منع آزمایش‌های جدید بمب‌های اتمی در اقیانوس کبیر را خواستار شدند، در نتیجه نظم و نسق بخشیدن به اینگونه آزمایشات که از جانب هند، فرانسه و بلژیک مطرح شده بود، رد شد. سرانجام در سال ۱۹۵۵ علمای حقوق بین‌الملل، بحث مربوط به آزمایش‌ها را به صورت حقوقی مطرح کردند و بیشتر آنها آزمایشات اتمی در دریای آزاد، را بر اساس این قواعد غیرقانونی دانستند: ۱. حق آزادی در دریای آزاد، ۲. تکلیف بین‌المللی هر دولت در قلمرو حاکمیت خود، مبنی بر ارتکاب اعمالی که به دولت دیگر ضرر می‌رساند. ۳. غیر قانونی بودن سلاح‌های اتمی. النهایه باید گفت که آثار و نتایج وخیم ناشی از پخش مواد و ذرات رادیو اکتیو در فضا علاوه بر آلودگی محیط زیست و بهداشت، موجب صدمه به نسل و نطفه می‌گردد. هر هسته اورانیوم یا پلوتونیوم که شکافته شود به قطعات بسیار زیادی تقسیم می‌شود که این فرآیند «فیشن» نام دارد. بسیاری از این ذرات ناپایدار هستند و سریعاً از بین می‌روند و در عرض یک ثانیه مقدار زیادی اشعه گاما تولید می‌کنند. مقدار اشعه‌ای که تولید می‌شود با واحد رم اندازه‌گیری می‌شود.^۲ یکصد رم تشعشع هسته‌ای، موجب بیماری تشعشعات رادیو اکتیویته خواهد شد و تشعشع به میزان یکهزار رم امید هرگونه معالجه را از بین می‌برد. حفاظت از اکوسیستم‌های طبیعی ایجاب می‌کند که تشعشعات ناشی از فعالیت‌های هسته‌ای مورد بررسی و شناسایی دقیق قرار گیرند و حفاظت از افراد بشر در مقابل تشعشعات اتمی تضمین گردد. محدود ساختن میزان تشعشعات و پایین آوردن آن در شرایط ضرورت، نشانگر این موضوع است که کلیه ارگانسیم‌های غیرانسانی و اکوسیستم‌ها نیز باید مورد

^۱ Mark Stensvage, John, Regulating Radioactive Air Emissions From Nuclear Generating plants A Primer for Attorneys P.P. ۹-۱۰.

^۲ حسینی، منصوره، تدابیر بین‌المللی حفاظت از محیط زیست در قبال آلودگی اتمی، نشریه ندای صادق، شماره ۲۵، ۱۳۸۵.

حفاظت قرار گیرند. وضع و تدوین کنوانسیون بین‌المللی مسئولیت مدنی در قبال حوادث هسته‌ای پاسخی به این نیاز تلقی می‌شود که الحاق کشورها از جمله ایران به آن می‌تواند یک چارچوب و مقررات دقیق را با توجه به غیر محلی و فراملی بودن حوادث هسته‌ای بر عرصه بین‌المللی حاکم نماید.

بند دوم: مقررات حاکم بر حقوق ایران

• سازمان انرژی اتمی ایران

این سازمان که به موجب قانون ۵۳/۴/۱۶ ایجاد و جایگزین مرکز اتمی دانشگاه تهران شد، دارای اهداف و وظایفی از جمله استفاده از انرژی اتمی در صنایع - کشاورزی، و خدمات است. طبق ماده ششم قانون فوق، سازمان انرژی اتمی ایران دارای سه رکن است که عبارتند از: شورای انرژی اتمی، کمیته انرژی اتمی، و رئیس سازمان. از وظایف و اختیارات شورا تصویب ضوابط و مقررات مربوط به حفاظت در برابر اشعه اتمی و هسته‌ای و تعیین طرز نظارت در این باره است. در این مورد می‌توان به تهیه لایحه حفاظت در برابر اشعه اشاره کرد، که قانون آن در ۶۸/۱/۲۰ به تصویب مجلس شورای اسلامی رسید. سازمان همچنین معاونت‌های مختلفی از جمله معاونت حفاظت و ایمنی هسته‌ای دارد که از سه بخش تشکیل شده است: امور حفاظت در برابر پرتو که وظیفه‌اش تهیه و تنظیم برنامه‌های حفاظت در برابر پرتو با هدف کاهش میزان تشعشع است. مدیریت مذکور از سه قسمت تشکیل شده است: الف) قسمت بازرسی که وظیفه‌اش نظارت و کنترل بر میزان پرتوگیری کارکنان است. ب) قسمت محیط زیست، که تعیین میزان آلودگی محیط زیست به مواد پرتوزا را بر عهده دارد و نیز تهیه، جمع‌آوری و ارزیابی اطلاعات هواشناسی و بررسی رادیولوژیک هوا، آب، خاک و مواد غذایی، تجزیه و تحلیل آمارهای انسانی، حیوانی و کشاورزی و تعیین مسیر گروه‌های بحرانی و تشخیص نوع و میزان رادیوتوکلیدها را در نمونه‌ها به عهده دارد. ج) قسمت دزیمتری، که وظیفه‌اش تعیین میزان پرتوگیری به روش‌های مختلف اندازه گیری است.^۱

• مقررات مرتبط با خسارات هسته‌ای در ایران

از آنجا که آلودگی ناشی از مواد پرتوزا تابع مقررات خاص خویش است و حفاظت از این نوع آلودگی زیر نظر سازمان انرژی اتمی ایران، انجام می‌گیرد لذا به تدابیر به کار گرفته شده در این خصوص در ایران می‌پردازیم. به موجب قانون حفاظت در برابر اشعه مصوب ۱۳۶۸/۱/۲۰ هرگونه فعالیت در سطح کشور در رابطه با منابع مولد اشعه (اعم از طبیعی یا مصنوعی) شامل واردات و صادرات، ترخیص و توزیع، تهیه،

^۱ تقی زاده انصاری، مصطفی، حقوق محیط زیست در ایران، تهران، نشر سمت، ۱۳۸۷، ص ۱۰۶.

ساخت، تملک، تحصیل، اکتشاف، استخراج، حمل و نقل، نقل و انتقال و کاربری، مستلزم اخذ پروانه کسب از واحد ذی‌ربط و پروانه اشتغال از سازمان انرژی اتمی ایران است. همچنین کلیه امور مربوط به حفاظت در برابر اشعه از قبیل منابع مولد اشعه، کار با اشعه، احداث و بهره‌برداری و تصدی هر واحدی که در آن کار با اشعه انجام شود، مطابق قانون فوق نیاز به کسب پروانه اشتغال دارد. (ماده سوم) مشروط بر اینکه این فعالیت‌ها پایین‌تر از استاندارد تعیین شده توسط سازمان نباشد (ماده سوم آیین نامه اجرایی). هرگونه تغییر در وضعیت حقوقی یا منابع مولد اشعه (اعم از کیفی و کمی)، بدون کسب مجوز قانونی مجدد از سازمان انرژی اتمی امکان‌پذیر نیست. مطابق قانون فوق حفاظت کارکنان، مردم و نسل‌های آینده و محیط، به طور کلی در برابر اثرات زیان آور اشعه بر عهده سازمان است.

سازمان برای حسن اجرای مقررات فوق نظارت و بازرسی دقیق را اعمال می‌کند و دارندگان پروانه اشتغال موظف هستند که در حوزه فعالیت شغلی خود تسهیلات لازم را برای اعمال نظارت و بازرسی سازمان فراهم نمایند. چنانچه سازمان به اشکالات یا تخلفاتی در کار با اشعه وقوف پیدا کند، ضمن ابلاغ کتبی به مؤسسه مزبور، اخطار می‌کند که نسبت به رفع اشکالات اقدام نماید. در صورت عدم رعایت توصیه‌ها، سازمان دستور توقف یا تعطیل بهره‌برداری از منابع را صادر نموده، یا پروانه صادره را لغو می‌نماید و در صورت لزوم با اخذ مجوز لازم از مرجع ذی صلاح، اقدام به لاک و مهر آن می‌نماید (ماده هفدهم). در جهت حفاظت و جلوگیری از آلودگی‌های مواد هسته‌ای، قانونگذار ایران در ماده هجدهم، جرایم و مجازات‌هایی را برای افراد متخلف و مجرمین پیش بینی نموده است که در آن، مرتکب بر حسب مورد، با رعایت شرایط و امکانات خاالی و دفعات و مراتب جرم و مراتب تأدیب از وعظ و توبیخ و تهدید و درجات تعزیر، به مجازات‌های جریمه نقدی و حبس تعزیری محکوم خواهد شد.

وزارتخانه‌ها، نهادها، تأسیسات و سازمان‌ها و شرکت‌های دولتی و سایر مؤسسات و کلیه مأموران انتظامی موظفند که در اجرای قانون حفاظت در برابر اشعه با سازمان همکاری کنند. آیین‌نامه اجرای این قانون که در ۶۹/۲/۲ به تصویب هیأت وزیران رسیده با توجه به تغییرات سریع در دانش حفاظت در برابر اشعه، هر دو سال یکبار بر حسب ضرورت، طبق تشخیص سازمان و پس از تصویب هیأت دولت قابل تجدید نظر است. علاوه بر موارد قانونی فوق، ایران با توجه به عضویت در آژانس بین‌المللی انرژی اتمی و عضویت در کنوانسیون‌های مربوط به آن، موظف است که مقررات داخلی خود را با تعهدات سپرده شده در کنوانسیون‌ها برای حفاظت در برابر آلودگی‌های اتمی وفق دهد، زیرا به موجب ماده نهم قانون مدنی، مفاد این قراردادها در حکم قانون قابل اجرا در ایران است.

جمهوری اسلامی ایران تمام سرمایه‌گذاری‌های خود را در مورد انرژی هسته‌ای، به مصارف صلح‌جویانه آن اختصاص داده و برنامه‌های بازرسی هسته‌ای آژانس را به طور کامل پذیرفته است.

بخش دوم: سازوکار جبران خسارت هسته‌ای در حقوق ایران:

بند اول: مفهوم مسئولیت مدنی

مسئولیت مدنی در معنای عام، وظیفه حقوقی است که یک شخص در برابر دیگری دارد، این مسئولیت می‌تواند مواردی از قبیل: جبران خسارت، انفاق به خویشاوندان، تسلیم مورد معامله و غیره باشد.^۱

مسئولیت مدنی در معنای خاص عبارت است از تعهد و الزامی که شخص به جبران زیان وارد شده به دیگری دارد، اعم از این که زیان مذکور در اثر عمل شخص مسؤول یا عمل اشخاص وابسته به او و یا ناشی از اشیاء و اموال تحت مالکیت یا تصرف او باشد. در هر موردی که شخص موظف به جبران خسارت دیگری باشد، در برابر او مسئولیت مدنی دارد یا ضامن است.^۲

به عبارت دیگر مسئولیت مدنی عبارت است از ملزم بودن شخص به جبران خسارتی که به دیگری وارد کرده است، مسئولیت مدنی زمانی به وجود می‌آید که کسی بدون مجوز قانونی به حق دیگری لطمه بزند و در اثر آن زبانی به او وارد آورد، فرق نمی‌کند عملی که موجب زیان شده است جرم باشد یا شبه جرم، در هر موردی که شخص موظف به جبران خسارت دیگری است، گفته می‌شود که این فرد مسئولیت مدنی دارد و ضامن است. این قاعده منطقی و عادلانه از دیرباز وجود داشته که هر کس به دیگری ضرر بزند باید آن را جبران کند، مگر در موارد اضرار به غیر که به حکم قانون باشد یا ضرری که به شخص وارد آمده است ناروا و نامتعارف جلوه نکند. مسئولیت مدنی و کیفری در قدیم با همدیگر درآمیخته بوده است، و تفکیک دقیقی بین این دو صورت نگرفته بود، بدان معنا که مثلاً مجازات کسی که جرمی مرتکب می‌شد در بسیاری از جرایم پرداختن خسارت به خود قربانی بود، چنانکه دیه در حقوق اسلام نیز همین مفهوم را داشت. حقوق کنونی ما نیز با تصویب قانون مجازات اسلامی در کنار قوانین مدنی و مسئولیت مدنی، از این اختلاط متأثر است.^۳

^۱. دهقان، رمضان، مسئولیت مدنی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد دامغان، ۱۳۹۲، ص ۲.

^۲. رضایور، سارا، سیر تحول حقوقی پزشکی در ایران، دانشگاه پیام نور کرج، ۱۳۹۰، ص ۴.

^۳. کاتوزیان، ناصر، وقایع حقوقی، تهران، نشر شرکت سهامی انتشار، ۱۳۸۵، ص ۱۶.

در مسئولیت مدنی، ضرر و زیان متوجه یک شخص خاص است، همچنین در مسئولیت مدنی، چون عمل ارتكابی محل نظم عمومی نیست، جامعه از خود دفاع نکرده است و متضرر از جرم بایستی خسارت‌های وارده به خود را از مرتکب مطالبه کند. احراز مسئولیت مدنی نیازی به اثبات سوءنیت فاعل ضرر زنده ندارد، بلکه خطاهایی که موجب مسئولیت مدنی می‌شوند به طور معمول از بی‌احتیاطی یا بی‌مبالاتی یا مهارت نداشتن یا رعایت نکردن نظامات دولتی سرچشمه می‌گیرند و یا این که در برخی موارد، قانون کسی را از نظر مدنی ملزم به جبران خسارت می‌کند بدون این که مرتکب تقصیری شده باشد.

بند دوم: استناد به مسئولیت مدنی برای جبران خسارت هسته‌ای در حقوق داخلی

در حقوق ایران در زمینه مسئولیت ناشی از حوادث هسته‌ای، قواعد مختلفی قابل استفاده است. بر اساس قاعده اتلاف و تسبیب، شخصی که حادثه هسته‌ای منتسب به او باشد، مسئول است. به موجب قاعده لاضرر نیز مسئول نبودن عامل زیان حکمی ضرری به شمار می‌آید. طبیعی است اگر شخصی که در حادثه نقش نداشته، مسئول به شمار آید، این نیز حکمی ضرری است.

استناد به ماده ۱ قانون مسئولیت مدنی هم صرفاً در مسئول دانستن شخص مقصر کارساز است و مسئولیت انحصاری بهره‌بردار از آن استنباط نمی‌شود.

بنابراین بر اساس هیچ یک از قواعد یاد شده، اصل تمرکز مسئولیت در بهره‌بردار و مسئولیت انحصاری وی قابل استنباط نیست. مقررات ویژه‌ای نیز در این زمینه مشاهده نمی‌شود. در واقع در حقوق ایران هر شخصی که حادثه هسته‌ای به طور جزئی یا کلی منتسب به وی شود، قابل تعقیب است. البته مناسب است قانونگذار ایران نیز با توجه به پیچیدگی بار اثبات دعوی در چنین حوادثی، مقرراتی را برای حمایت از اشخاص ثالث زیان دیده وضع کند. وضع مقررات حمایتی نیز فقط در چارچوب حمایت‌های دولتی و صنعت بیمه و مانند آن و الحاق به کنوانسیون‌های بین‌المللی نظیر کنوانسیون وین امکان‌پذیر است. حال با توجه به اینکه در ایران، بهره‌برداری از تاسیسات در اختیار و انحصار دولت است و بخش خصوصی در این زمینه وارد نشده، پرسش این است که آیا در صورت رخ دادن حادثه هسته‌ای، می‌توان از مسئولیت دولت سخن گفت. این پرسش از آنجا ناشی می‌شود که بر اساس ماده ۱۱ قانون مسئولیت مدنی کارمندان دولت و شهرداری‌ها و موسسات وابسته به آنها که به مناسبت انجام وظیفه عمداً یا در نتیجه بی‌احتیاطی خساراتی به اشخاص وارد نمایند، شخصاً مسئول جبران خسارت وارده می‌باشند ولی هرگاه خسارت وارده مستند به عمل آنان نبوده و مربوط به نقص وسایل ادارات و یا موسسات مزبور باشد در این صورت جبران خسارت بر عهده اداره یا موسسه مربوطه است ولی در مورد اعمال حاکمیت دولت هرگاه

اقداماتی که بر حسب ضرورت برای تامین منافع اجتماعی طبق قانون به عمل آید و موجب ضرر دیگری شود دولت مجبور به پرداخت خسارت نخواهد بود. بر اساس این ماده، چنانچه خسارت‌ها مستند به عمل کارمندان دولت و موسسات وابسته به آن باشد، خود کارمند مسئول است. طبیعی است که این حکم نمی‌تواند از قربانیان حوادث هسته‌ای حمایت کند و از این حیث قابل انتقاد است، چرا که خسارت‌های ناشی از حوادث هسته‌ای به حدی از نظر کمیت و کیفیت گسترده‌اند که جبران آن عموماً در توان اشخاص حقیقی نیست. از نظر برخی حقوقدانان برای کاستن از قلمرو ماده ۱۱، آن را تفسیر محدود کرده و ناظر به مواردی دانسته‌اند که خسارت، ناشی از تقصیر کارمند به معنای خاص باشد. مقصود از کارمند به معنای خاص، شخصی است که مشمول قانون مدیریت خدمات کشوری یا قوانین استخدامی خاص است، نه شخصی که مشمول قانون کار بوده، عنوان کارگر بر وی صادق است. بنابراین در فرضی که مستخدم دولت کارگر است، موضوع مشمول ماده ۱۱ نبوده، مشمول ماده ۱۲ آن قانون است. به موجب ماده ۱۲ کارفرمایانی که مشمول قانون کار هستند مسئول جبران خساراتی می‌باشند که از طرف کارکنان اداری و یا کارگران آنان در حین انجام کار یا به مناسبت آن وارد شده است مگر اینکه محرز شود تمام احتیاط‌هایی که اوضاع و احوال قضیه ایجاب مینموده به عمل آورده و یا اینکه اگر احتیاط‌های مزبور را به عمل می‌آوردند باز هم جلوگیری از ورود زیان مقدور نمی‌بود. کارفرما می‌تواند به وارد کننده خسارت در صورتی که مطابق قانون مسئول شناخته شود مراجعه نماید. در این ماده یکی دیگر از فروض علل رافع مسئولیت در اشخاص حقوقی (کارفرما) پیش‌بینی شده است و آن هم احراز دو شرط توسط مقام قضایی رسیدگی کننده به پرونده است، الف) شخص حقوقی (کارفرما) تمام احتیاط‌هایی که اوضاع و احوال قضیه ایجاب می‌نموده است را به عمل آورده باشد ب) اگر شخص حقوقی (کارفرما) احتیاط‌های مزبور را به عمل می‌آوردند باز هم جلوگیری از ورود زیان مقدور نبود. در قسمت اول ماده ۱۲، کارفرما (در فرض ما شخص حقوقی است) مسئول خساراتی معرفی شده که از طرف کارکنان اداری و یا کارگران او، در حین انجام کار یا به مناسبت آن وارد شده است. صرف نظر از دیگر قسمت‌های ماده حکم این قسمت کاملاً با مبانی نظریه ریسک انطباق دارد. اما در صورت پذیرش این نظریه، چگونه می‌توان حکم قسمت دوم ماده را، که بیانگر عدم مسئولیت کارفرما است در صورت اثبات بی تقصیری و انجام احتیاط‌های لازم، یا اثبات عدم امکان جلوگیری از بروز خسارت حتی در صورتی که کلیه احتیاط‌ها صورت می‌گرفته است جمع کرد؟

در پاسخ به این پرسش می‌توان چنین تفسیر نمود که اساساً قسمت دوم ماده در مقام بیان شرط بودن تقصیر کارفرما یا پیش فرض تقصیر او نیست. در واقع، حکم این بخش را می‌توان تکمیل کننده قسمت

۱. صفایی، سید حسین و رحیمی، حبیب الله، مسئولیت مدنی، تهران، نشر سمت، ۱۳۹۲، ص ۳۳۲.

اول دانست، بدین نحو که در مقام بیان قرائن و شواهدی است که مشخص می‌کند چه مواردی از جمله حوادث ناشی از فعالیت کارگاه نیست، و در نتیجه، جزو ریسک‌هایی که کارفرما به لحاظ ایجاد محیط خطر ساز یا انتفاع از نتیجه کار ملزم به تحمل بار جبران خسارات مربوط به آن شود نیز، محسوب نمی‌گردد. بدین نحو، مواردی که کارفرما کلیه احتیاط‌های لازم را به عمل آورده (در استخدام کارکنان دقت نموده و ابزار و وسایل مناسب در اختیار آنها قرار داده و نظارت دقیق و مناسب در انجام وظایف محوله را معمول داشته) و به رغم آن کارکنان به دیگران خسارت وارد نموده باشند، قریبه‌ای تعیین کننده در بی ارتباطی خسارت وارده با فعالیت‌های کارگاه محسوب می‌شود. این امر در عبارت دوم این قسمت ماده مشخص تر است، چون در مواردی که اگر کارفرما کلیه احتیاط‌های لازم را نیز مبذول می‌داشت، مانع ایراد خسارت توسط کارگر یا کارمند نمی‌شد، مبین این امر است که رابطه نزدیک و سببیت بین فعالیت‌های کارگاه و ایراد خسارت وجود نداشته است.

پس از اثبات این امور در مورد مسئولیت مدنی کارفرما، می‌توان در مورد مسئولیت‌های کیفری ناشی از کار در کارگاه یا کارخانه‌ها نیز از موارد مندرج در ماده ۱۲ قانون مسئولیت مدنی قدر متیقن گرفته در برخی موارد مسئولیت کیفری کارفرما را با اثبات آن دو شرط رفع نمود. کما اینکه شبه این موضوع در قاعده اضطرار که یکی از علل رافع مسئولیت کیفری است پیش‌بینی شده است.

همچنین در همین رابطه ماده ۱۳ قانون مسئولیت مدنی مقرر می‌دارد «کارفرمایان مشمول ماده ۱۲ مکلفند تمام کارگران و کارکنان اداری خود را در مقابل خسارات وارده از ناحیه آنان به اشخاص ثالث، بیمه نمایند.»

قانونگذار در پی تحقق همین امر بوده و با وارد کردن بیمه در این باب خواسته است بدون آنکه بار عمده مسئولیت را متوجه کارفرما نماید، با پیش‌بینی پوشش بیمه، تحمل بار مسئولیت توسط کارکنان را نیز منتفی کرده و بار این حکم را بر دوش بیمه و به تبع آن جامعه قرار دهد.^۱

لذا گفتنی است که هرچند استناد به ماده ۱۲، امکان مسئول دانستن دولت را افزایش می‌دهد، ولی در خصوص حوادث هسته‌ای کافی نیست.

^۱. بابایی، ایرج، مبنای مسئولیت کارفرمایان در ماده ۱۲ قانون مسئولیت مدنی، مجله پژوهش حقوق عمومی، شماره ۵، ۱۳۸۰، ص ۲۷.

راهکار دیگری که برای توسعه مسئولیت دولت بر اساس ماده ۱۱ قانون مسئولیت مدنی وجود دارد این است که از مفهوم نقص وسایل ادارات و یا موسسات یاد شده مندرج در این ماده، تفسیر موسع شود و چنانچه حادثه ناشی از نقص تأسیسات هسته‌ای باشد، از مسئولیت دولت سخن به میان آید. لیکن این امر نیز با این اشکال روبرو است که امور هسته‌ای در ایران از موارد اعمال حاکمیت است و بر اساس قسمت اخیر ماده ۱۱، دولت مجبور به جبران خسارت آن نیست. در هر حال این قسمت از ماده ۱۱ قابل انتقاد است و معلوم نیست چرا اعمال حاکمیت موجب معافیت از مسئولیت اینچنینی است. در زمینه مسئولیت مدنی، ملاک ضمان، ایجاد موجب ضمان یا تسبیب در خصوص آن است و این دو درباره دولت نیز حتی در فرض اعمال حاکمیت صادق است و نمیتوان از قواعدی همچون امین بودن دولت و اینکه امین ضامن نیست برای نفی مسئولیت دولت بهره برد، زیرا قاعده امانت نمی‌تواند ناقض قاعده کلکم مسئول عن رعیت باشد.^۱ برخی نیز با استناد به قاعده لاضرر و نیز اصول ۴۰ و ۱۷۱ قانون اساسی، به نقد ماده ۱۱ پرداخته‌اند. آنها معتقدند که به موجب قاعده لاضرر، در اسلام حکم ضرری وجود ندارد و اگر شخصی به دیگری ضرر بزند، ملزم به جبران است. این حکم در خصوص ورود ضرر به وسیله دولت اسلامی به طریق اولی جاری است.^۲ به ویژه اینکه قاعده لاضرر قاعده‌ای امتنانی است و همین امر مقتضی جبران همه ضررها است. از سوی دیگر، بر اساس اصل ۴۰ قانون اساسی، هیچ کس نمی‌تواند اعمال حق خویش را وسیله اضرار به غیر یا تجاوز به منافع عمومی قرار دهد و در این اصل، دولت مستثنا نشده است. به علاوه، با وجود اینکه قضاوت از بارزترین اعمال حاکمیتی دولت است، اصل ۱۷۱ قانون اساسی دولت را حتی مسئول جبران خساراتی دانسته است که در اثر اشتباه قاضی بر افراد وارد می‌آید.

قاعده فقهی لاضرر و لاضرر در دین مبین اسلام از دیرباز و با یک وسعت تاریخی عمیقی در جوامع اسلامی حضور و بروز داشته و به واسطه ادله اثباتی نیز محکم و متقن بوده و منتسب به روایت صحیح و متواتر بوده و مورد اجماع فقههای اعظام است.

رکن رکین این قاعده فقهی استوار بودن موازین اسلامی بر عدم زیان رساندن به غیر و پیش‌بینی راه جبران خسارت برای زیان دیده است که به نوعی تلویحی اشاره به این دارد که در موازین و چهارچوب دین مبین اسلام هیچ ضرر و زبانی بدون جبران نخواهد ماند.

^۱. عمید زنجانی، عباسعلی، موجبات ضمان، درآمدی بر مسئولیت مدنی و اسباب و آثار در فقه اسلامی، تهران، نشر میزان، ۱۳۸۲، ص ۳۶۷.

^۲. بهرامی احمدی، حمید، مسئولیت مدنی با مطالعه تطبیقی در فقه اسلامی و نظام‌های حقوقی، تهران، دانشگاه امام صادق (ع)، ۱۳۹۱، ص ۵۰۷.

بدیهی است که به دلیل فقه پویا و اجتهاد می‌توان استفاده مطلوب و مفیدی از قواعد فقهی که مبنای آنها به سالیان دور بازمی‌گردد ارایه کرد و با یک بازنگری و کنکاش در ماهیت، مبنا و اصول قاعده لاضرر و لاضرار می‌توان روح این قاعده را در بسیاری از مسایل مدرن امروز نظیر خسارات، جبران خسارات، بیمه، قراردادهای، ضرر و زیان و ... جاری و ساری نمود.

در مورد خسارت هسته‌ای و جبران آن نیز قاعده لاضرر و لاضرار قابلیت استناد و تطبیق دارد، از این طریق می‌توان همچنان با تکیه با فقه پویا و دقیق که از ظرفیت مطلوبی برخوردار است و قواعد ناشی از آن و همچنین با بهره بردن از علم روز، تقارن و تطبیقی بین این قاعده فقهی و مسائل حقوقی نظیر جبران خسارت ناشی از حوادث هسته‌ای برقرار نمود.

توجه به این نکته ضروری است که در فقه اسلامی بر پاسداری از جان و مال مردم تاکید فراوان شده است، به گونه‌ای که در مواردی که مسلمانی به قتل برسد و قاتل مشخص نشود، برای جلوگیری از هدر رفتن خون مسلمان، دیه بر عهده بیت‌المال است و دولت اسلامی در این زمینه مسئولیت دارد بنابراین شایسته است با توجه به ضرورت‌های اجتماعی، طرحی نو در انداخت و شایسته است قانونگذار ایران تمهیدات و مقررات حمایتی مناسب برای حمایت از قربانیان حوادث هسته‌ای احتمالی را تدوین نماید و با تدبیری شایسته، حتی در فرضی که حادثه هسته‌ای ریشه در حوادث طبیعی داشته باشد، تضمین‌های مناسب برای جبران خسارت زیان‌دیدگان را فراهم سازد.^۱

بند سوم: جبران خسارت هسته‌ای در مقررات برخی از کشورهای اروپایی

به عنوان نمونه میتوان به مقررات کشور فرانسه اشاره کرد، حقوق هسته‌ای در کشور فرانسه از یک قانون واحد سرچشمه نمی‌گیرد، بلکه همگام با پیشرفت و رشد تکنولوژی در زمینه انرژی اتمی، در مراحل گوناگون توسعه یافته است، لذا بسیاری از قوانین حاکم بر فعالیت‌های هسته‌ای در فرانسه، در واقع جزیی از مقررات عمومی مربوط به حفاظت از محیط زیست، آبرسانی، آلودگی هوا و بهداشت عمومی است.

^۱ قبولی درافشان، سید محمد مهدی، مطالعه تطبیقی تعیین مسئول و مبنای جبران خسارت در مسئولیت مدنی ناشی از حوادث مربوط به تأسیسات هسته‌ای در حقوق ایران، فرانسه و اسناد بین‌المللی، نشریه مطالعات حقوق تطبیقی، شماره دوم، ۱۳۹۴، ص ۷۳۷.

قوانین متعددی در زمینه هسته‌ای به حسب ضرورت تدوین شده است که به عنوان مثال می‌توان قانون مسئولیت خسارات هسته‌ای، قانون مربوط به ضوابط و تشریفات صدور پروانه برای فعالیت‌ها و تأسیسات هسته‌ای و نیز قانون حفاظت و کنترل مواد هسته‌ای را که اخیراً تصویب شده ذکر کرد.

هر چند حقوق هسته‌ای در فرانسه از منابع گوناگون ناشی شده است ولی منابع اساسی آن را باید در توصیه‌ها و مقررات بین‌المللی جستجو نمود، مثلاً ضوابط مربوط به حفاظت در برابر اشعه فرانسه، از توصیه‌ها و رهنمودهای کمیسیون بین‌المللی حفاظت رادیولوژیکی، آژانس بین‌المللی انرژی اتمی و بخش نامه‌های صادره از جامعه انرژی اتمی اروپا سرچشمه گرفته است. به همین ترتیب قانون مصوب ۱۹۶۸ در مورد مسئولیت خسارات هسته‌ای وارده به اشخاص ثالث نیز، از کنوانسیون مورخ ۱۹۶۰ پاریس ناشی شده که کشور فرانسه نیز آن را تصویب کرده است.^۱

بند چهارم: سازوکار جبران خسارت هسته‌ای به موجب کنوانسیون وین

به موجب بند یک ماده ۲ کنوانسیون وین، بهره‌بردار نه تنها مسئول هر خسارت هسته‌ای است که ثابت شود در تأسیسات هسته‌ای وی رخ داده، بلکه مسئول حادثه هسته‌ای مربوط به ماده هسته‌ای که از تأسیسات یاد شده نشأت گرفته و هنوز مسئولیت مربوط به آن به دیگری منتقل نشده نیز به شمار آمده است. حتی در مواردی که مواد هسته‌ای از تأسیسات دیگری برای بهره‌بردار ارسال شده، چنانچه بهره‌بردار مسئولیت مواد هسته‌ای مربوط به تأسیسات هسته‌ای دیگر را بر عهده گرفته باشد، مسئول حوادث ناشی از مواد یاد شده هم شناخته می‌شود. جالب توجه اینکه نه تنها در این ماده هیچ اشاره‌ای به تقصیر بهره‌بردار نشده، بلکه در بند ۱ ماده ۴ کنوانسیون، تصریح شده که براساس این کنوانسیون بهره‌بردار، به صورت نوعی مسئول هر خسارت هسته‌ای است. البته از سویی به موجب بند ۲ ماده ۴ کنوانسیون، تقصیر عمدی یا سنگین زیان دیده در صورت پذیرش نظام حقوقی داخلی موجب معافیت جزئی یا کلی بهره‌بردار از جبران خسارت زیان دیده می‌شود. از سوی دیگر، به موجب بند ۳ ماده ۴ کنوانسیون، خسارت هسته‌ای ناشی از حادثه هسته‌ای که به طور مستقیم از درگیری مسلحانه، حمله، جنگ داخلی، شورش، بلایای طبیعی یا ویژگی استثنایی ناشی شده باشد، بر عهده بهره‌بردار نیست.

^۱ خطاطان، سوسن، نگرشی بر قوانین و نظام‌های هسته‌ای در کشورهای گوناگون، نشریه انرژی هسته‌ای، شماره ۱۷، ص ۶.

این رویکرد کنوانسیون وین، تغییر جهت مبنای بزرگی نسبت به اصول عام مسئولیت مدنی است^۱، چرا که بر اساس اصول عام مسئولی مدنی، خواننده تنها زمانی مسئول خسارت وارده است که ثابت شود وی متعهد به مراقبت بوده، ولی با غفات یا فعل یا ترک فعل عمدی، تعهد خود را نقض کرده است.

نتیجه‌گیری:

از متن پژوهشی فوق‌الذکر میتوان چنین نتیجه گرفت که این یک واقعیت است که استفاده و بهره‌برداری از ظرفیت انرژی هسته‌ای علی‌رغم مزایای بی‌شمار آن و منافع که در توسعه و جایگزین کردن انرژی دارد ممکن است آستان حوادث و خساراتی باشد که نمونه آن در عرصه بین‌المللی قابل ملاحظه است.

لذا به این دلیل که نمی‌توان به دلیل خسارات احتمالی ناشی از بهره‌بردن از انرژی هسته‌ای از این امکان صرف نظر کرد، حقوق بین‌المللی اقداماتی را برای روش و طرق جبران خسارات ناشی از حوادث احتمالی پیش‌بینی نمود که در صورت وقوع حوادث بتوان با استناد به این مقررات و قواعد، با مشخص شدن مسئولین امر، بار مسئولیت مدنی و جبران خسارت متضررین را بر دوش آنها نهاد.

هرچند که در قوانین داخلی کشورهای دارای امکان انرژی هسته‌ای راهکارهایی پیش‌بینی شده است اما با توجه به ابعاد جهانی حوادث هسته‌ای بر حسب تجربه حادثه چرنوبیل و حوادث هسته‌ای مشابه باید گفت که وجود قواعد و چارچوب بین‌المللی مورد اجماع جامعه جهانی بسیار مطلوب‌تر از قوانین داخلی بوده و راهگشا خواهد بود، لذا بر استناد به این اموار، پیوستن و الحاق کشورهای نظیر ایران که حتی در بعد قوانین داخلی نیز راهکارهای خاص و مشخصی در زمینه جبران خسارات ناشی از حوادث احتمالی هسته‌ای پیش‌بینی نشده است می‌تواند در زمان رویدادهای فاجعه‌بار هسته‌ای به کار آید. چرا که در کشور ایران علیرغم رشد روز افزون استفاده از صنعت هسته‌ای، صرفاً با استناد به قواعد عام مسئولیت مدنی و یا قواعد فقهی اتلاف و تسبیب در این زمینه مواجه هستیم که به نظر می‌رسد با توجه به پیچیدگی علوم هسته‌ای چندان مطلوب نبوده و نیازمند تدوین و وضع قوانین خاص و مخصوص در این زمینه می‌باشیم و یا حتی می‌توان با الحاق به کنوانسیون‌هایی نظیر کنوانسیون بین‌المللی مسئولیت مدنی در قبال حوادث هسته‌ای از تجربیات و تاریخچه طی شده در مورد حوادث هسته‌ای بهره برد و از مقررات آن که دارای اجماع جهانی و مقبولیت گسترده است پیروی نمود.

^۱.Schwartz, Julia, Liability and Compensation for Third party Damage resulting from a nuclear incident, International Nuclear Law History, Evolution and Outlook, NEA, No ۶۹۳۴, ۲۰۱۰, p۱۰.

منابع و ماخذ:

منابع فارسی:

۱. بابایی، ایرج، مبنای مسئولیت کارفرمایان در ماده ۱۲ قانون مسئولیت مدنی، مجله پژوهش حقوق عمومی، شماره ۵، ۱۳۸۰.
۲. بهرامی احمدی، حمید، مسئولیت مدنی با مطالعه تطبیقی در فقه اسلامی و نظام‌های حقوقی، تهران، دانشگاه امام صادق (ع)، ۱۳۹۱.
۳. تقی زاده انصاری، مصطفی، حقوق محیط زیست در ایران، تهران، نشر سمت، ۱۳۸۷.
۴. حسینی، منصوره، تدابیر بین‌المللی حفاظت از محیط زیست در قبال آلودگی اتمی، نشریه ندای صادق، شماره ۲۵، ۱۳۸۸.
۵. خطاطان، سوسن، نگرشی بر قوانین و نظام‌های هسته‌ای در کشورهای گوناگون، نشریه انرژی هسته‌ای، شماره ۱۷.
۶. دهقان، رمضان، مسئولیت مدنی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد دامغان، ۱۳۹۲.
۷. رضاپور، سارا، سیر تحول حقوقی پزشکی در ایران، دانشگاه پیام نور کرج، ۱۳۹۰.
۸. صفایی، سید حسین و رحیمی، حبیب الله، مسئولیت مدنی، تهران، نشر سمت، ۱۳۹۲.
۹. عمید زنجانی، عباسعلی، موجبات ضمان، درآمدی بر مسئولیت مدنی و اسباب و آثار در فقه اسلامی، تهران، نشر میزان، ۱۳۸۲.
۱۰. قبولی درافشان، سید محمد مهدی، مطالعه تطبیقی تعیین مسئول و مبنای جبران خسارت در مسئولیت مدنی ناشی از حوادث مربوط به تأسیسات هسته‌ای در حقوق ایران، فرانسه و اسناد بین‌المللی، نشریه مطالعات حقوق تطبیقی، شماره دوم، ۱۳۹۴.
۱۱. کاتوزیان، ناصر، وقایع حقوقی، تهران، نشر شرکت سهامی انتشار، ۱۳۸۵.

۱۲. محقق منتظری، لیلا، مسئولیت مدنی خسارات ناشی از حوادث هسته‌ای در معاهدات بین‌المللی و مقررات داخلی دولت‌ها، ماهنامه دادرسی، سال هشتم، شماره ۴۶، ۱۳۸۳.

۱۳. یزدانیان، علیرضا و حبیبیان، هدیه، مسئول جبران خسارت ناشی از حوادث هسته‌ای در کنوانسیون بین‌المللی و حقوق ایران، نشریه مطالعات حقوقی، شماره دوم، ۱۳۹۳.

منابع لاتین:

۱. Gehring, Thomas, Liability for Transboundary Environmental Damage Towards a General Liability Regime, European Journal of International, No ۴.

۲. Mark Stensvage, John, Regulating Radioactive Air Emissions From Nuclear Generating plants A Primer for Attorneys .

۳. Mcrea, Ben, The Convention Supplementary Compensation for Nuclear Damage: Catalyst for a Global Nuclear Liability Regime, Journal of Nuclear Law Bulletin, ۲۰۰۷, No ۷۹.

۴. Schwartzs, Julia, Liability and Compensation for Third party Damage resulting from a nuclear incident, International Nuclear Law History, Evolution and Outlook, NEA, No ۶۹۳۴, ۲۰۱۰.

۵. Schwartz, Julia, International Nuclear Third Party Liability Law, The Response to Chernobyl, Journal of International Nuclear Law in the post – Chernobyl Period, ۲۰۰۶, No ۱.

۶. Stoiber, Carlton, Handbook on Nuclear Law, First Edition, Vienna: International Atomic Energy Agency, ۲۰۰۳.

توجه داشته باشید: جهت چاپ مقالات خود در نشریات علمی و همایش های معتبر با (خانم دکتر جعفری) تماس بگیرید. گواهی نامه پذیرش و چاپ مقاله، کمتر از ۷۲ ساعت صادر می گردد. ۰۹۱۹۶۷۴۸۶۲۵

موسسه علمی و حقوقی قانون یار
برگزار می کند

وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی
اداره کل فرهنگ و ارشاد اسلامی کرمانشاه

دانشگاه فرهنگیان

جمهوری اسلامی ایران
وزارت آموزش و پرورش

فرهنگیان

پنجمین همایش علمی-پژوهشی

مطالعات علمی علوم انسانی در جهان اسلام

ارگان ها و سازمان های حامی معنوی برگزاری همایش (در استان کرمانشاه)
دانشگاه فرهنگیان - سازمان ارشاد اسلامی - آموزش و پرورش - بنیاد شهید، سازمان شهرداری و

www.Olomensani.ir

www.Ghanonyar.ir

محورهای پذیرش مقالات

تمام گرایش های رشته فقه، حقوق و علوم قضایی

علوم تربیتی، تکنولوژی آموزش و آموزش و پرورش

روانشناسی، علوم اجتماعی، علوم دینی و مذهبی

علوم اقتصادی، بانکی و تمام گرایش های مدیریت

مکان و زمان برگزاری همایش

کرمانشاه - ۱۴۰۱/۱۲/۱۱

دبیر علمی و مسئول همایش

دکتر بهنام اسدی

مدیر اجرایی همایش

دکتر شهلا رضایی

ایمیل رسمی همایش جهت دریافت مقالات پژوهشگران
OLOMENSANI@YAHOO.COM

ارسال مقاله از طریق واتس آپ، ایتا، سروش، تلگرام، روبیکا به شماره ۰۹۱۰۰۶۳۶۰۰۲

دبیرخانه مرکزی موسسه قانون یار: تهران، میدان انقلاب، خیابان اردیبهشت، موسسه قانون یار ۵۲۶-۰۲۱۶۶۹۷۹۵۱۹

((در صورت طرح سوال درخصوص ارسال مقاله یا جذب در هیات علمی همایش با خانم دکتر قبادی تماس بگیرید. ۰۹۱۹۶۷۴۸۶۲۵))